

Kolumn i Ny Tid, våren 2005

Min inre säkerhetspolis

Senast jag var i Petersburg lyssnade jag en hel natt till om skandalerna på Sociologiska institutet. Olga Tsepilova, som forskat i social ekologi, ville förra året genomföra en gallup i en ”stängd” militär stad. Gallupen stoppades i sista stund och Tsepilova och institutets ledare kallades till förhör hos säkerhetspolisen. Tsepilova säger att hon direkt hotades med långa fängelsedomar. Efter det ville institutets ledare lägga ned hela forskningen trots att den hade godkänts av Vetenskapsakademin, medan Tsepilova anklagades för att vara en amerikansk spion i inflytelserika *Komsomolskaja Pravda*. Tsepilova berättade, jag fyllde på med allt mera té och vin och trodde inte mina öron. Vår gemensamma väninna, som mindes repressionerna under Brezjnev, sekunderade genom att påminna om gamla tider. ”Hur kunde du vara ovetande om att du inte ska säga något alls under förhöret?!” ”Hon arbetade ju för KGB redan då, det vet ju alla” ”Med honom satt jag på 70-talet i flera år i akademisk förvisning på ett obskyrt forskningsinstitut, han kan inte vara så hemsk som du påstår...”

Tsepilova berättade om ett stormigt möte på institutet kring frågan om huruvida hennes forskning skulle låtas fortsätta. ”Vi måste ju tänka på vår president!” hade en forskare utropat. ”Är det inte vår president som borde tänka på oss?”, invände en annan. Tsepilovas projekt gällde hur människors upplever miljökatastrofer. Efter långvariga svårigheter med att hitta finansiering hade hon lyckats utverka ett stipendium av en amerikansk människorättsorganisation. Enligt sunt förnuft borde detta inte anses vara mot presidentens intressen. För att nu inte tala om att presidenten inte borde bestämma vilken forskning som görs.

Jag var djupt chockad, fast liknande historier visserligen nått mig tidigare. Som den om hur en man från säkerhetspolisen kom för att läsa igenom alla examensarbeten som gjorts på ett oberoende universitet. Eller om att den ryska Vetenskapsakademin ånyo leds av personer vars politiska meriter är tyngre än de akademiska. Hur ”utländska pengar” i sig är suspekta i en forskares cv.

På rysk TV syns det politiska nysovjetiska klimatet bara alltför tydligt. Dels visas actionfilmer, där just polisen alltid är the good guys, dels talk shows med emotionellt laddad propaganda. I synnerhet Ukraina, Estland och Georgien skälls ut på ett sätt som nästan är rörande. ”*Vem tror ni att ni är? Vem bryr sig om lilla Lettland? Inte vi i alla fall! Vi vill resa till Paris, inte till Tbilisi! Men varför kan ni inte förstå att Ryssland är stort och viktigt? Varför kan vi inte vara vänner?*”

Ändå ljud just meningen ”Vi måste ju tänka på vår president!” inom mig flera veckor efteråt. Hur kunde en skicklig, erfaren sociolog (jag kände till mannen ifråga) ha sagt något sådant?

Det blev inte bättre av att detaljerna i de akademiska striderna klarnade. Säkerhetspolisen kan alltid sätta någon i knipa eftersom det alltid finns någon mindre – eller större – oegentlighet. Fiktiva dokument, oklara penningströmmar, förfalskade namnteckningar, arbetsresor som egentligen var semestrar. Och förstås långa invecklade personstrider som går tiotals år tillbaka i tiden. Vem som då inte stödde vem, så att den och den nu inte

stödde den och den. Hur man lydde säkerhetspolisen i en sak, för att alls möjliggöra något annat, som uppfattades som ännu viktigare.

Väldigt få tydliga good guys, alltså, till skillnad från TVn. De som är goda är dessutom ofta de som har råd att vara goda, dvs. tillräckligt etablerade forskare vars arbetsplats inte står på spel. En medioker forskare på ett mediokert institut har mycket svårare att stiga upp och sjunga den akademiska frihetens lov.

Men ändå: ”vi måste tänka på vår president!” Efter hemkomsten började jag, för första gången i mitt liv, undra om det verkligen ligger något i det gamla påståendet att ryssarna till sin natur vill böja sig under starka auktoriteter. På något mystiskt och ahistoriskt sätt: kvarlevorna av en asiatisk slavmentalitet? Eller följderna av att alla oliktankande utrotades på 30-talet? Någon metafysisk brist på grundläggande demokratiska reflexer?

* * *

I mörknande snölös vinter gick jag med allt tyngre steg till jobbet. Mitt forskningsobjekt, Ryssland, tedde sig av ovan nämnda orsaker alltmera deprimerande. Dessutom hade jag för mycket jobb i min universitetslektorstjänst. Dessutom hade alla andra omkring mig också för mycket jobb, gick omkring med axlarna framför öronen och sloknad blick. Vårterminen började, snön hade kommit, men allt blev bara värre. Vi skulle besluta om nästa års undervisning. Vi skulle planera de kommande tre åren, med ny terminsindelning och nytt poängsättningssystem. Vi skulle förbereda värderingen av vår verksamhet. Vi skulle övergå till ett nytt lönesystem. Och vi skulle göra reseräkningarna på ett helt nytt sätt och enbart elektroniskt. (Ja, och så skulle vi ju undervisa och forska och skriva ansökningar för nya snuttjobb...)

Jag klagade över allt detta. Mest klagade jag över reseräkningarna, som var ett krångligt nytt system i stället för det gamla, invanda och fungerande. Nästmest klagade jag över att vi aldrig hann planera undervisningen mitt i all den övriga stressen. Men det nya lönesystemet skulle jag göra ordentligt, föresatte jag mig: det gällde ju mina doktoranders och forskningsassistenters lön! Fast nu skulle jag kalla dem mina ”underordnade”.

”Fyll i, skriv under, vi gör det här så snabbt som möjligt, fast det är helt idiotiskt”, e-postade jag dem. De fyllde i och undertecknade. Jag fyllde i och undertecknade.

En dag i mars låg jag hemma i feber och hade äntligen ro att skriva den första nya texten på hela året. Det var då revolten bröt ut. Professor Heikki Patomäki skrev ett öppet brev till rektorn och hans bloggsidor fick hundratals kommentarer och tiotusentals besökare.

Adresser, stormöten, protester, vägran att fylla i de förhatliga löneblanketterna. (Se J.P.Roos kolumn i Ny Tid om allt det här för två veckor sedan!)

Revolten på universiteten har gjort mycket gott. Främst har den höjt min arbetsmotivation på det klassiska viset - genom att visa hur jag och mina problem är del av ett större mönster; genom känslan av att vi blir starka tillsammans. (Höjd arbetsmotivation var ju vad det nya lönesystemet skulle åstadkomma så på det viset fungerar det!)

Men revoltens nyttigaste effekt har varit hemsk att genomleva: en brännande djup skam över mig själv. Var fanns mitt kritiska tänkande? Mina demokratiska reflexer? Varför gick jag med på ett idiotiskt system, varför vägrade jag inte från första början?

Jag sade inte ”vi måste tänka på vår president”, men jag hjälpte lydigt några byråkrater på Statens arbetskraftsmarknadsverk genomföra sin kupp mot allt vad akademisk frihet och

öppenhet heter. Någonstans inuti var jag antagligen också stolt över att ha hela tre ”underordnade”.

Min egen inre säkerhetspolis mår alltså gott och har flera krokar väl fästa i inälvorna: lönen; prestigen; brådskan; konformismen. Socialpsykologen Milgrams kända experiment stämmer fortfarande: de flesta människor lyder om en chef säger att de måste. Helt oberoende av om de är ryssar eller finnar.

I EU-Finland lever vi inte i ett auktoritärt politiskt klimat, men vi lever i ett auktoritärt ekonomiskt och administrativt klimat. New Public Management-ideologin, vilken genom finansminister Iiro Viinanen i tiden överflyttades till byråkraterna på Arbetsmarknadsverket, tillåter inga alternativ. Det ska förnyas, och det ska förnyas med oklara direktiv, i alla hast, med dåliga förberedelser.

Vid stormötet som hölls om NLS (se det på video.helsinki.fi) var det mest frapperande just de ansvariga byråkraternas tystnad. De talade snömos och vägrade svara på direkta frågor. Två gånger ställdes till exempel frågan varför universiteten inte kan få ha ett lönesystem som bättre motsvarar vår verklighet. Andra gången pressade en tjänsteman slutligen ur ena mungipan: ”Vi tror inte på särbehandling.” Vilket förstås inte var någon förklaring. Det var dessutom lögn, eftersom domstolsväsendet har särbehandlats (*och senare tulltjänstemännen, som strejkade mot NLS våren 2005*).

Ryssarnas förtryck följer en logik där både våldet och argumenten är påtagliga. New public management-makten hotar inte med fängelsedomar, ger inga eller otydliga svar, gör allt i brådska, och har en besynnerligt operativ terminologi. Liksom Merete Mazzarella har påpekat är slarvet och retoriken inga olycksfall i arbetet, utan ett sätt att driva igenom dåliga reformer. En osäker och tidspressad människa lyder ännu lättare utan att fråga.

Anna Rotkirch